

ЩОДЕННИК ІНЖЕНЕРА

Незабаром — чергова річниця аварії, глобальної катастрофи, забути яку людство зможе не скоро. Минуло 9 років. Ядерна енергетика всього світу пройшла сувору перевірку за чорнобильськими критеріями. У нашій країні особливо. Від принципу «план за будь-яку ціну» ми перейшли до принципу «надійність — насамперед». Ідуть роки і, здавалося б, навіщо чіпати старі рани? Що можна додати до вже написаного? Але, щоб не притлумлювалося почуття відповідальності у людей, що стоять біля пультів ядерних процесів, про цю рану треба нагадувати. Надто вже велика ціна благодущності і забуття.

Пропоную вперше для опублікування витяги зі свого щоденника, який я вів, починаючи від 4 травня 1986 року. У ньому ви побачите здивування і гіркоту, страх перед скоєним на Чорнобильській АЕС. Перечитуючи його зараз, я бачу, як багато пройшло повз мій погляд. І все ж мої замальовки — лиш мізерно мала суб'єктивна деталь загальної картини. Наслідки і масштаби трагедії ще не були відомі.

Роберт СТУРОВ,
інженер ЧАЕС із 1977 року.

4 травня 1986 р. Село Іловниця, наметовий табір «Казковий»
Штаб ліквідації аварії на ЧАЕС.

11-а година. Тільки що поїхали в резервний табір друзі Є. Баранкевич, А. Варицький та інші. Від цеху тут зосталася група чергових по змінах і декілька ремонтників. Резервний табір обладнаний у селищі Тетереві. Через два тижні ми маємо помінятися місцями. Штаб знаходиться тут, у тому числі і В. Брюханов, Н. Фомін та інші офіційні особи. Вранці о 8.45 нас зібрав начальник цеху і зробив деякі повідомлення. Обстановка на четвертому блоці така. Зростання температури в зоні реактора за непрямыми вимірами і за оцінками спеціалістів вийшло на пологі ділянку в районі двох тисяч градусів за Цельсієм. Очікується поступове прогорання опорних елементів конструкції і можливий незабаром новий вибух, якщо розжарена маса реактора провалиться в розташований нижче басейн-барбатер, наповнений водою. Даних про кількість води в басейні немає. Нижче басейну на відмітці 5 метрів є бокси, які залиті водою. Для попередження вибуху треба випорожнити басейн-барбатер у ці бокси, попередньо відкачавши з них воду. Вода у барбатері має активність порядку 1 кюрі на літр. Викликані фахівці із Мосметро для проробки варіанту проходження тунелю до стіни барбатера.

Державна комісія вперто шукає причину катастрофи, але жодна версія не підтверджується документально. Останнє, що видрукували чергові телетайпи: АЗ-5.* За даними очевидців, СІУБ** крикнув СІУРу***: — Дави АЗ-5». Обоє вони у Москві в клініці, оскільки отримали великі дози, і відповіді на ті питання, які цікавлять комісію, прийшли від них тільки сьогодні.

Треба описати, поки не забув, події в хронологічному порядку приблизно з того моменту, коли в місті стало відомо, що на станції сталася серйозна аварія.

*АЗ — аварійний захист.

**СІУБ — старший інженер управління блоком.

***СІУР — старший інженер управління реактором.

Отже, я пам'ятаю те питання, що так мене хвилювало: чи вцілів реактор? Тепер я розумію, що у таких випадках треба координувати свої дії, виходячи з найгіршого... А в місті ішло нормальне життя. Скрізь 26 квітня гуляли люди, возили коляски з немовлятами, у піску гралися малята, на дачах загоряли люди. У будинках мили вікна. Ішли заняття в школах. А в цей час за три кілометри від них лежав у руїнах потужний реактор, де на відкритому повітрі ішла ядерна реакція. Загальна безпечність діяла заразливо. Тому сприяла і ласкава весняна погода. Не хотілося вірити в гірше.

Будинок, у якому ми ще тиждень тому жили, був на околиці міста Прип'яті і од прямого бачення четвертого блока його закривало ще одне житлове приміщення. Я вирішив вилізти на дах і подивитися, чи не видно якихось руйнувань. Люк на дев'ятому поверсі був відчинений, і я легко опинився на даху, де бігало кілька хлопчаків. Але даремно вдивлявся я в знайомі контури станції: різь в очах і викликані нею сльози не давали можливості розгледіти деталі. Було видно тільки рідкий дим і серед нього відблиски полум'я. Прогнавши хлопчаків з даху, я закрутив дротом люк, так і не збагнувши масштабів того, що сталося.

Місцеве радіо у мене вдома, як і в багатьох у місті, було відімкнене і демонтоване через непривабливість розеток, які чомусь були розташовані на місцях, які відразу кидалися в очі. Але зараз було не до естетики. Я терміново під'єднався до дротів. У суботу ми вже слухали радіопередачі, сподіваючись на інформацію, яка прояснила б обстановку. Але перше повідомлення вийшло в ефір тільки о 12 годині 30 хвилин у неділю, 27 квітня. Жіночий голос повідомив:

«До уваги мешканців міста Прип'яті! У зв'язку з аварією на Чорнобильській атомній електростанції і в інтересах турботи про здоров'я громадян, у першу чергу дітей, оголошується тимчасова евакуація в розташовані поблизу населені пункти Київської області. Із собою взяти тільки найнеобхідніші предмети і добовий запас харчів. Автобуси будуть подані до під'їздів будинків о 14.00». Ось тут серця здригнулися, мабуть, уже у всіх. Надзвичайних заходів з доброго дива не вживають.

Я сказав дружині: «Значить все-таки реактор, а це надовго. Забирай найцінніше: документи, скрипку, гроші. Не повернемося, може, і через рік. Якщо реактор, то це важкі елементи розпаду, які живуть десятиліттями».

З мого вікна було видно міст, по якому спускалася до міста довга вервечка автобусів і лаштувалася вряд біля узбіччя. Певна річ, хотілося б поїхати на своїй машині: все-таки власна маленька хата. Вибіг на вулицю, аби довідатись, чи випускатимуть на власному транспорті. Кругом ходили патрулі із співробітників міліції та військ МВС. Запитавши у двох чи трьох і почувши категоричне «ні», повернувся до свого будинку. Біля нього побачив поважного підполковника. Задавши йому те саме питання і одержавши негативну відповідь, усе-таки перепитав: «Це остаточне рішення?» — «Так!». З цим і повернувся додому.

Поки дружина упаковувала валізи, я почав заклеювати газетою щілини у балконних дверях на кухні, щоб радіоактивна пилюка під час нашої відсутності менше проникала до квартири. У цей час на порозі з'явився начальник лабораторії, у якій я працював, і оголосив, що я повинен зостатися. Жінка почала благати, аби я провів родину, а повернувся потім. Він погодився і пішов шукати і попереджати інших працівників. Я встиг побачити, що в списку були старші майстри, майстри, СДІВТи і ДЕСи.

У цей час по радіо оголосили про дозвіл евакуюватися особистим транспортом. Що ж, це вже краще. Ми з дружиною прикинули, що треба заїхати за моєю двоюрідною сестрою, у якої трое дітей, і за донькою

дружининої сестри, котра вчилася в Києві, а до Прип'яті приїхала на вихідні дні. Побіг до них...

Моя сестра з дітьми і чоловіком уже сиділи в автобусі. Серед пасажирів не було ніякої паніки — хіба що легке збудження. Не було й великих пакунків, чемоданів. Дехто навіть усміхався. Діти взагалі щиро раділи майбутній мандрівці, зустрічі з невідомими місцями. Сестрин чоловік сховався додому за велосипедом, і я поїхав у гараж.

Біля багатьох під'їздів стояли гурти людей. Чувся і сміх, і — хоча й рідше — плач. Якись хлопці з дівчатами на проспекті Леніна поставили біля лавки ящик з пивом, яке пили прямо з пляшок. Одна з дівчат, обіймаючи хлопця, щось говорила йому крізь сльози. Ці розслаблені пози і сльози — хай навіть трохи п'яні — справляли гнітюче враження: надто молодими були ці хлопці і дівчата. Вони, здається, розуміли, що можуть не побачитися більше ніколи. А вони ж росли, вчилися, кохали одне одного у цьому прекрасному місті — їхньому домі.

У кінці алеї я побачив майстра СУЗ* четвертого блока і поспішив запитати те, що хвилювало всіх: «Чи цілий реактор?». Його відповідь містила слова, які передавати на письмі не прийнято: «Реактору... Кранти. Ех...» — і, махнувши безнадійно рукою, наче побитий, пішов далі. Так я одержав перше більш-менш вірогідне повідомлення про суть аварії. І відразу щось змінилося для мене у цьому світі. Стало очевидним, що усе це дуже і дуже серйозно.

На перехрестях з'явилися регулювальники. Із міста виїздили перші автобуси. Я продирався своїм легковичком назустріч потокові, який, злившись із живих людських ланцюжків, що народжувалися між будинками, кварталами, на вулицях, рухався в напрямку Поліської траси.

Підїхавши знову до будинку, в якому мешкала дружинина сестра, я побачив майже заповнене людьми подвір'я і знову звернув увагу на повний спокій як серед цивільних, так і серед міліції. По сходах назустріч мені спускався п'яний парубійко в розхристаній сорочці. Його «водило». Дивно було бачити таке серед безлічі міліції у рік чи не піку спущеного згори «тверезого способу життя». Правоохоронці «не помічали» порушника, наче його оточувала невидима сторонньому оку стіна. У мене мимоволі виникла асоціація з бурхливою повинню чи страшною лісовою пожежею, коли поряд біжать вовк і заєць...

У нашому районі уже було порожньо. Ми взяли валізу з продуктами і чемодан, перевірили, чи вимкнені електроприлади, присіли на дорогу — і швидко вийшли. Усі сіли в машину, я повернув ключ запалювання...

Біля круга регулювальник показав праворуч — в'їзд на міст було заборонено. Згодом я довідався, що викид при вибухові реактора спрямувався на ВРП* і в бік села Чистогалівки, тобто вноперек дороги на Чорнобиль. Вікна в автомашині (я наполіг) зачинили. Було жарко, скло запітніло. Біля хлібозаводу довелося довго стояти, пропускаючи транспорт з боку вулиці Курчатова. Повз нас ішла довга колона автобусів. Вантажівка тягла на буксирі «Жигулі» без переднього колеса. Трос був прив'язаний до старого диска, і «Жигулі», спираючись на нього передньою підвіскою, тяглися в буквальному розумінні цього слова. Такого в мирний час бачити не доводилося...

Перед переїздом на узбіччі стояв знайомий і сумно споглядав потік автомашин і автобусів, що проїздили повз нього. Я пригальмував: «У чім справа?» — «Акумулятор не тягне. Не можу стареньку запустити. Смикни, якщо можеш!».

*СУЗ — система управління захисту.

*ВРП — відкритий розподільчий пристрій.

Я з'їхав на узбіччя, прив'язав трос і ледве втиснувся в колону. «Москвич» завівся. Шофер з радощів гальмонув. Почувся скрегіт — і в мене відірвався бампер. Вибіг і якимось його прилаштував. «Нічого, якимось приваримо разом», — крикнув мені знайомий і ми кинулися до своїх машин. Потік із різних видів транспорту був нескінченним. Він розтягнувся на кілька кілометрів. Всмоктані ним, ми часто спинялися, самі не розуміючи чому. А рухалися на Поліське.

Назустріч нам за узбіччям, підіймаючи хмари піску і пилу, ішли військові всюдиходи. Піт струмував по наших обличчях: через лобове скло нас обпалювало сонце. Але вікна ми розчинили лише через кілька кілометрів.

Перед Поліським колона усе частіше зупинялася. Частина автобусів звертала на сільські дороги. На перехрестях стояли машини державтоінспекції, які регулювали потоки. Здається, усе це море техніки із тисяч автобусів, військових вантажівок, приватних легковиків, прийшло на землю із якогось фантастичного сновидіння. Мешканці сіл, що стояли біля парканів, проводжали нас мовчазними поглядами.

Дивні почуття володіли мною. Мені було і соромно за те, що, приїхавши на землю цих людей, ми побудували страховисько, яке потім випустили на волю, і водночас... Так-так, адже не кожен мав владу над чудовиськом. І про те, що мали її ми, ніхто не здогадувався. Тепер усі бачать справжніх господарів, про яких раніше ніхто не знав.

А люди дивилися на цю втечу, і в їхніх поглядах відчувалися і жаль, і здивування, і повага. Хоча, може, мені це здавалося.

У деяких селах уже траплялися таблички з покажчиками: «Евакопункт». Сам їхній вигляд мимоволі приводив до відчуття чогось подібного до військової обстановки. Ми були однією ногою в мирі, а іншою — в ядерній війні.

За Іванковим колоною, що значно «розрідилася», повернули на Бородянку. Ми довго їхали розбитою бруківкою, кружляли передмістями і, нарешті, в районі Буди в'їхали до Києва. Він, як завжди, був прекрасним. Молода зелень, чисті вечірні вулиці. Але тривога в серці не дозволяла милуватися столицею так, як раніше, — безоглядно і з насолодою. Погляд мимоволі тягнувся у небо — загрозливе небо Чорнобиля. Якщо, не доведи Господи, людям випаде колись пережити атомну війну, вони лютою ненавистю ненавидітимуть небо.

СЬОГОДНІ 6 ТРАВНЯ 1986 року.

Учора видали бланки обліку працівників цеху. Де знаходиться людина, чи брала участь у ліквідації аварії, де родина — живе у родичів, знайомих, незнайомих людей? Вік дітей. Партійність. Мені доручили заповнити анкети на всіх 500 чоловік із нашого цеху. Учора і сьогодні до 18.00 займався цим. Намагався бути точним і справедливим. Особливо з приводу участі. Що не кажи, а обстановка тут дуже тривожна.

Реактор начебто застабілізувався на двох тисячах градусів, але тих, хто на вахті, пригнічує думка: раптом провалиться в барбатер з водою і тоді...

Ми сидимо далеко — кілометрів за тридцять, але у нас свої печалі. У мене, наприклад, лейкоцити у першому аналізі упали до 3,9, у другому — до 4,9 при нормі 4—9. Не знаю, наскільки це небезпечно, але приємного мало. Є аналізи і 2,2. Сам бачив, коли шукав свої. Учора здавали аналізи ПТЕМівці.* Вони завантажували вертольоти піском і

* Працівники тресту «Південтеплоенергомонтаж».

свинцем. Од вертольотів дуже сильне випромінювання. Із п'яťох у одного аналізу погані.

Учора ж завершила роботу комісія з розслідування. Зроблено попередній висновок — винен персонал. Але персонал виявляє масовий героїзм. Якщо обставини вказують на можливість розвитку аварії і треба відімкнути небезпечне обладнання, на завдання ідуть без попередньої розвідки через потужні поля в сотні рентгенів.

СЬОГОДНІ 7 ТРАВНЯ 1986 року.

Учора ввечері дивилися по телевізору прес-конференцію Б. Є. Щербини**. В основному усім сподобалося. Оголошені дози приблизно відповідають дійсності. А взагалі потужність дози в різних точках місцевості різниться на порядок і вище, хоча оголошено 15 мілірентгенів на годину у тридцятикілометровій зоні. На території «Казкового» радіоактивність поступово падає, сьогодні вона становила 5 мілірентгенів на годину. Оголошено про те, що в Прип'яті максимальний рівень радіації був 27 квітня.

Персонал на станцію і в місто доставляється на БРРМ — бойовій розвідувально-радіаційній машині. Індикатор на ній показує велику дозу на мосту. Сьогодні вранці на оперативці начальник цеху оголосив, що по території станції прокладені струби для відкачування води з барбатера в басейн шламу.

СЬОГОДНІ 8 ТРАВНЯ 1986 року.

Вранці група на чолі з Антонченком відправилася на дезактивацію АПК — 1*. Аж до 20-ї години мили перший і другий поверхи. На першому переодягалися солдати. Офіцер, відправляючи їх на дезактивацію території, говорив, що радіація складає один рентген на годину.

Мене призначили черговим по зв'язку у штабі. Працівник ЦК комсомолу диктував звідси у Київ телефонограму про стан справ. Медик вимагав у Москви п'ять тисяч разових шприців і прохав «прибрати» зайвих начальників. У Кривій горі зосталася одна бабуся — повідомили в район. Начальник управління «Спецодяг» підтвердив відвантаження п'ятисот тисяч комплектів, зателефонував у Ленінград і довідався, що дружина і донька у Військово-медичній академії...

На дощці оголошень біля штабу висить перелік станцій, куди можна виїхати з родиною і одержати кімнату і тимчасову роботу.

Сьогодні о 4-ій ранку три працівники відчинили засувку барбатера. З'явився наказ: «...за самовідданість і наполегливість... подяка... 100 карбованців премії».

На ранковій оперативці запропонована вельми розлога анкета, де описується поведінка працівника від моменту аварії і оцінюється його дозове навантаження.

9 ТРАВНЯ 1986 року.

Вранці о 9.00 на піонерському вогнищі відбувся мітинг. Промовляли С. Парашин, хтось із ветеранів і В. Брюханов. Гості із Києва дали маленький концерт. Виступили В. Талашко, якийсь штукар із циркового училища і ще один артист кіно. Талашко жартував, що коли він їхав до нас, дівчата в автобусі його вже не хвилювали. Жарт зустріли з розумінням. За обідом випили по склянці, увечері повторили — за Перемогу.

**Борис Євдокимович Щербина — на той час заступник Голови Ради Міністрів СРСР, голова урядової комісії з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

*Адміністративно-побутовий корпус № 1.

10 ТРАВНЯ 1986 року.

День народження дружини. Вранці здав кров на аналіз. Діймали сильний кашель та біль у трахеях. Професор видав таблетки від кашлю. Аналіз показав лейкоцити — 6,6. Стало веселіше.

Розвал реактора підгрибається танковими бульдозерами. Доставили японський бульдозер з дистанційним управлінням. Максимальна дистанція — 100 метрів.

Ходять чутки про очікувану компенсацію за хатне майно в розмірі не більше 10 тисяч карбованців і про разову допомогу по 500 карбованців на кожного члена сім'ї. Брюханов підготував проект наказу про залучення на військову службу осіб, що ухиляються від дозових навантажень....

